

'The crime of all crimes': genocide in de geschiedenisles

Door Neely de Ronde. Zij is lerares geschiedenis op het Rijnlands Lyceum te Oegstgeest.

Om de geschiedenis te begrijpen en op de juiste manier bronnen te interpreteren is het noodzakelijk dat leerlingen bepaalde historische vaardigheden aanleren. Om die reden starten we met een artikelenserie waarin verschillende historische vaardigheden uitgelicht worden en waarin docenten handreikingen krijgen om met verschillende vaardigheden in de les aan de slag te gaan. In dit eerste artikel staan bruikbaarheid van bronnen, standplaatsgebondenheid en continuïteit en verandering centraal.

Kortgeleden heeft de geschiedenissectie, waar ik deel van uitmaak, nagedacht over de vraag op welke manier wij de Holocaust en andere vormen van schrikbarend menselijk gedrag aan de orde stellen tijdens de geschiedenislessen. Aan de hand van een aantal vragen dachten we na over de onderwerpen die langs komen in onze lessen bij dit thema en de manier waarop dat gebeurt. Een belangrijk punt van aandacht is de inzet van beeldmateriaal. Sommigen van ons gebruiken filmfragmenten met gruwelijke beelden, bijvoorbeeld het bekende fragment van *Band of Brothers*, waarin te zien is dat Amerikaanse soldaten een concentratiekamp aantreffen.¹ Dit materiaal sorteert echter effect in de sfeer van morbide interesse van onze leerlingen of het leidt juist tot verlamme ontzetting.²

Eén collega, die de seminar 'Lesgeven over Wereldoorlog II en de Holocaust'³ in Jeruzalem had gevolgd, gaf aan dat ze anders was gaan denken over het gebruik van gruwelijke beelden in de les. Niet het shockeren moet ons doel zijn, maar het humaniseren van iets onmenselijks. Het is onze taak om aan leerlingen te laten zien dat er altijd mensen betrokken zijn bij een genocide, als slachtoffer, dader of toeschouwer. Deze mensen met hun verhaal, motieven, angsten, verwachtingen en overlevingsstrategieën moeten centraal staan. Ook moeten de geschiedenislessen leerlingen taal aanreiken om zich bewust te worden welke processen tot een genocide kunnen leiden en op welke wijze mensen in zo'n proces handelen of juist niet handelen. Dit gesprek leidde tot de uitwerking van een lessenserie voor vwo 4.

We hebben een aantal inhoudelijke doelen:

- Leerlingen krijgen inzicht in de factoren die een rol spelen bij een genocide. Hoe kan zoiets gebeuren?
- Leerlingen worden uitgenodigd om op zoek te gaan naar het verhaal van mensen die bij een genocide betrokken zijn: daders, slachtoffers en toeschouwers. Deze mensen krijgen tijdens dit project 'een gezicht'.
- Leerlingen krijgen handvatten om mogelijke genocides in het heden te herkennen en daarover te reflecteren.

Naast de inhoudelijke doelen zijn er doelen met betrekking tot historische vaardigheden. De belangrijkste daarbij zijn:

- Bron en vraagstelling: leerlingen leren om bronnen te bestuderen en te gebruiken bij een bepaalde vraagstelling. Daarbij is steeds de vraag belangrijk: zijn de bronnen bruikbaar voor de vraag?
- Leerlingen leren om te denken in abstracte begrippen én om die abstracte begrippen steeds te kunnen koppelen aan concrete situaties.

¹ <https://www.youtube.com/watch?v=AlrSX7DH9xg>.

² Zie voor de bredere discussie hierover: <https://www.bbc.com/news/magazine-25843788>.

³ <http://holocausteducatie.nl/seminar-yad-vashem-lesgeven-over-woii-en-de-holocaust/>.

- Leerlingen worden uitgenodigd om zich in te leven in de situatie van mensen: inleven / standplaatsgebondenheid.
- Leerlingen krijgen zicht op het proces van verandering en continuïteit in samenlevingen waar een samenloop van factoren uiteindelijk tot een genocide leidt.

We begonnen de lessenserie met een les over de levenskalender van Tswi Herschel.⁴ Tswi is in december 1942 geboren in Zwolle. In maart 1943 geven zijn Joodse ouders hem aan een protestants echtpaar om hem op te voeden, waarop zichzelf in juni 1943 op transport zijn gesteld naar Westerbork. Een maand later zijn ze afgevoerd naar Sobibor waar ze beiden kort na aankomst worden vermoord. Bijzonder is dat Nico Herschel, de vader van Tswi, voor zijn vertrek naar Westerbork een levenskalender voor Tswi heeft gemaakt. Daarin zien we hoe hij zich het leven van zijn zoon voorstelde. Met behulp van een aantal bronnen moesten de leerlingen de werkelijke levenskalender van Tswi reconstrueren. Daarbij moesten ze kiezen of een bron hoorde bij het perspectief van zijn vader, zoals hij zich het leven van Tswi had voorgesteld, bij het perspectief van Tswi, zoals hij zich zijn levensloop op oudere leeftijd heeft herinnerd, of bij het perspectief van een historicus, die het leven van Tswi plaatst in de context van zijn tijd.

In het nagesprek hadden we het over het verschil in perspectief en de bruikbaarheid van de verschillende bronnen voor elk perspectief. Ook bespraken we hoe het levensverhaal van Tswi is verbonden is met de Holocaust.

Als huiswerk kregen leerlingen artikelen mee van het NIOD over het begrip genocide⁵. In de volgende les verwerkten ze in groepjes de informatie uit de artikelen tot een woordweb. De leidende vraag was welke factoren onderzocht moeten worden als je inzicht wilt krijgen in het ontstaan en verloop van een genocide. Nadat de leerlingen een half uur hadden gewerkt, werden de woordwebs op de grond gelegd, zodat ze goed zichtbaar waren voor iedereen. Iedere groep lichtte kort hun woordweb toe. Daarna ontwierpen we op het bord vanuit de vier woordwebs één woordweb. Dit zou leidend worden voor het onderzoek dat iedere groep vanaf de volgende les zou gaan doen naar een genocide uit de twintigste eeuw. Het bijzondere aan dit traject was de enorme betrokkenheid van de leerlingen. Ze voelden zich eigenaar van hun eigen onderzoeksmodel, die ze zelf hadden ontworpen. In de drie hierop volgende lessen gingen leerlingen in groepjes aan de slag om de genocide die ze toegewezen hadden gekregen, te onderzoeken aan de hand van het woordweb en met behulp van bronnen van het NIOD. Daarnaast moest bij elke genocide recht gedaan worden aan minstens twee perspectieven (slachtoffer, dader of toeschouwer) en aan één menselijk verhaal. Opmerkelijk was dat de leerlingen bijzonder hard werkten. Ze waren betrokken en vonden het leerzaam. Er werd geanimeerd gediscussieerd.

In de vijfde les maakten de leerlingen aan de hand van hun onderzoek een tentoonstelling op vier aaneengesloten tafels. Tijdens de zesde les presenteerde iedere groep de tentoonstelling aan de rest van de klas. De vrijdag daarop leverde iedere leerling zijn of haar reflectieverslag via de elektronische leeromgeving bij mij in. In een kringgesprek hebben we dit project geëvalueerd. Veel leerlingen vonden dat ze veel geleerd hadden van dit project, bijvoorbeeld over relatief onbekende gebeurtenissen, zoals de Holodomor en de genocide in Namibië in 1904-1907. Ook gaven leerlingen aan dat ze zich nooit hadden gerealiseerd dat de aanloop naar een genocide begint op een min of meer onschuldige manier, namelijk door de opdeling van een samenleving in verschillende groepen. Leerlingen zeiden dat ze de opdracht aanvankelijk complex vonden, maar toen ze het eenmaal doorhadden er met veel betrokkenheid aan hebben gewerkt. Tenslotte bespraken we of dit project de leerlingen handvatten had gegeven om kritisch en betrokken het nieuws te volgen over genocide-

⁴ Over het leven van Tswi Herschel heeft het CIDI prachtig bronnenmateriaal uitgegeven, dat aan de basis ligt van deze les.

⁵ O.a.: 'Inleiding' van *De holocaust en andere genocide* van het NIOD: <https://www.niod.nl/nl/de-holocaust-en-andere-genociden> en *The ten stations of genocide* van dr. G. H. Stanton.

achtige gebeurtenissen of aanzetten daartoe in onze eigen tijd. Met name het artikel 'The ten stages of a genocide' van Stanton zette veel leerlingen aan het denken. Ook reikte het begrippen aan voor een kritische reflectie op het nieuws.

Dit project kan worden geëvalueerd met betrekking tot de volgende vragen:

- Wordt er voldoende recht gedaan aan het menselijke karakter van deze genocide?
- Kunnen leerlingen begrippen hanteren om de aanloop naar en de uitvoering van deze genocide te kunnen plaatsen?
- Helpen deze begrippen de leerlingen ook om te kunnen reflecteren over actuele gebeurtenissen in de wereld?
- Oefenen de leerlingen met dit project om bronnen te selecteren op bruikbaarheid voor een onderzoeksvraag?
- Helpt dit project de leerlingen om vanuit het perspectief van slachtoffer of dader of toeschouwer zich de ernst van een genocide te realiseren?
- Stimuleert dit project leerlingen om een actieve bijdrage te leveren aan het leerproces?